

ISSN: 2687-220X

NOVUS ORBIS

Journal of Politics and International Relations
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

Araştırma Makaleleri
Research Articles

**Emekli Subayların Bakış Açısından Türkiye'nin Dış
Politika Alternatifleri Ve Güvenlik Sorunları**

*Türkiye's Foreign Policy Alternatives and Security Problems
from the Perspective of Retired Officers*

**Hakan SAMUR
Dünya BAŞOL**

**BRICS+5 Genişlemesinin Yaratacağı Fırsat ve
Tehditler Bağlamında Değerlendirilmesi**

*The Evaluation of The BRICS+5 Enlargement in the Context of
Opportunities and Threats*

Sinem ÇELİK

**Yeni Bir Dış Politik Girişim Örneği Olarak
Türkiye'nin Denizaşırı Üs Politikası Uygulamaları:
Katar ve Somali Örneği**

*Türkiye's Overseas Base Policy Practices As an Example of A
New Foreign Policy Initiative: The Case of Qatar and Somalia*

**Gökhan ÖÇALAN
Gökhan KOÇER**

**Sosyal Medyanın Demokratik Seçimlerde Algı
Yönetimi Üzerindeki Rolü**

*The Role of Social Media in Shaping Perceptions during
Democratic Elections*

Murat ŞENGÖZ

İsrail, Orta Asya, Kafkasya Ve Yeni Çevresel Strateji

*Israel, Central Asia, Caucasus and the New Peripheral
Strategy*

Mehmet Erkan KILLIOĞLU

Kitap İncelemeleri
Book Reviews

**Guillaume Pitron
Nadir Metaller Savaşı: Enerji Geçişinin ve
Dijitalleşmenin Karanlık Yüzü**

Muhammet NEGİZ

**Gabor Agoston
Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nda
Askerî Güç ve Silah Sanayisi**

Ayşegül GÜLER

Editörler Kurulu / Editorial Board

Baş Editör / Editor-in-Chief

- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Özgür Tüfekçi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Hülya Kımık
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Göktuğ Kırprızlı
- Arş. Gör. / Research Assist. Fevzi Kırbaşoğlu

Kitap İnceleme Editörleri / Book Review Editors

- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Bülent Şener (*Türkçe Kitap / Books in Turkish*)
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Murat Ülgül (*İngilizce Kitap / Books in English*)

Alan Editörleri / Section Editors

- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Fatma Akkan Güngör – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Yılmaz Bayram – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ayça Eminoğlu – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Vahit Güntay – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Erol Kalkan – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Professor İsmail Köse – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Professor Bülent Şener – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Murat Ülgül – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye

Yardımcı Editör / Assistant Editor

- Arş. Gör. / Research Assist. Fevzi Altınok

Uluslararası Danışma Kurulu / International Advisory Board

- Dr. Shane Brennan – American University in Dubai, UAE
- Dr. Alessia Chiriatti – University for Foreigners of Perugia, Italy
- Professor Murat Çemrek – Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Rahman Dağ – Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Federico Donelli – University of Genoa, Italy
- Professor Süleyman Erkan – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Professor Monique Sochaczewski Goldfeld – Escola de Comando e Estado-Maior do Exército, Brazil
- Dr. Ayla Göl – York St John University, UK
- Professor Emre İşeri – Yaşar Üniversitesi, Türkiye
- Professor Gökhan Koçer – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Dr. SungYong Lee – University of Otago, New Zeland
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ali Onur Özçelik – Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
- Professor Alp Özerdem – George Mason University, USA
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Kaan Renda – Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Paul Richardson – University of Birmingham, UK
- Professor Didem İkinci Sarıer – Çankaya Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Hüsrev Tabak – Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Türkiye

Novus Orbis

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

Journal of Politics and International Relations

ISSN: 2687-220X

Cilt 6 | Sayı 2 | 2024
Volume 6 | Number 2 | 2024

İçindekiler / Table of Contents

Araştırma Makaleleri / Research Articles

166

Emekli Subayların Bakış Açısından Türkiye'nin Dış Politika Alternatifleri Ve Güvenlik Sorunları

Türkiye's Foreign Policy Alternatives and Security Problems from the Perspective of Retired Officers

Hakan SAMUR & Dünya BAŞOL

189

BRICS+5 Genişlemesinin Yaratacağı Fırsat ve Tehditler Bağlamında Değerlendirilmesi

The Evaluation of The BRICS+5 Enlargement in the Context of Opportunities and Threats

Sinem ÇELİK

220

Yeni Bir Dış Politik Girişim Örneği Olarak Türkiye'nin Denizaşırı Üs Politikası Uygulamaları: Katar ve Somali Örneği

Türkiye's Overseas Base Policy Practices As an Example of A New Foreign Policy Initiative: The Case of Qatar and Somalia

Gökhan ÖÇALAN & Gökhan KOÇER

247

Sosyal Medyanın Demokratik Seçimlerde Algı Yönetimi Üzerindeki Rolü

The Role of Social Media in Shaping Perceptions during Democratic Elections

Murat ŞENGÖZ

270

İsrail, Orta Asya, Kafkasya Ve Yeni Çevresel Strateji

Israel, Central Asia, Caucasus and the New Peripheral Strategy

Mehmet Erkan KILLIOĞLU

Kitap İncelemeleri / Book Reviews

297

Guillaume Pitron

Nadir Metaller Savaşı: Enerji Geçişinin ve Dijitalleşmenin Karanlık Yüzü

Muhammet NEGİZ

308

Gabor Agoston

Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî Güç ve Silah Sanayisi

Ayşegül GÜLER

NOVUS ORBIS

Journal of Politics and International Relations | Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi
Volume 6 | Cilt 6
Number 2 | Sayı 2
2024

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

**İSRAİL, ORTA ASYA, KAFKASYA VE YENİ
ÇEVRESEL STRATEJİ**

Mehmet Erkan KILLIOĞLU*

Makalenin Geliş Tarihi // Received: 13.05.2024
Düzeltilme Tarihi // Revised: 12.07.2024
Yayına Kabul Tarihi // Accepted: 07.08.2024

Öz

İsrail, gerek kendisinden gerekse de etrafındaki siyasi ve stratejik konjonktürden kaynaklanan güvenlik açmazı sebebiyle 1950'li yıllarda güvenliğini arttırmak ve Ortadoğu bölgesinde karşı karşıya kaldığı izolasyon halinden kurtulmak için Çevresel Strateji adını verdiği bir doktrin geliştirme yoluna gitmiştir. Ortaya çıkan güvenlik arayışında ülke yönetimi, büyük güçlerin yanında yerel müttefikler de gerekli olduğunu gördüğü için Ortadoğu bölgesi içinde ve ona bitişik bölgelerde Arap kökenli olmayan, hatta Araplarla aralarında husumet olan ülkelerle ittifak kurma girişimlerinde bulunmuştur. Bu kapsamda Türkiye, İran ve Etiyopya ve Ortadoğu bölgesindeki Arap ülkelerinde azınlık olarak yaşayan Kürtler vb. etnik gruplarla ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Ortadoğu bölgesi ile yakın çevresindeki Arap olmayan azınlık grupları ile ülkeleri hedef alan bu politika ile amaçlanan İsrail'i Ortadoğu'daki topyekûn izolasyondan kurtarmaktır. Bu sayede ülkenin uluslararası siyasette daha etkin olabileceği düşünülmüştür. Ancak küresel siyasi sistemde yaşanan gelişmeler Çevresel Strateji işlevselliğini

* Sorumlu Yazar, Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, ORCID 0000-0002-3146-2609, mehmeterkan@comu.edu.tr

kısa sürede kaybetmeye başlamıştır. Çalışmada bu iddiayı doğrulamak için Çevresel Strateji ile olan ilgisi fazla çalışılmamış olan iki bölge güncel araştırmalar üzerinden incelenerek analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu iki bölge Kafkasya ve Orta Asya'dır. Çalışmada İsrail'in Orta Asya ve Kafkasya'daki ülkelerle olan ilişkilerinin seyri tarihi arka planı oluşturmak adına analiz edilmiştir. Bu analizde ticari ve resmi ilişkiler gibi veriler kullanılmıştır. Ancak hepsinden önce Çevresel Strateji hakkında bilgi verilecek bunu takiben stratejinin Kafkasya ve Orta Asya bağlantısını kurmak için Ermenistan, Gürcistan, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Azerbaycan ile ilişkiler incelenmiş, bu kapsamda Kazakistan ve Azerbaycan ile olan ilişkiler özel olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Strateji Doktrini, Orta Asya, Kafkasya, Azerbaycan, Kazakistan.

ISRAEL, CENTRAL ASIA, CAUCASUS AND THE NEW PERIPHERAL STRATEGY

Abstract

Because of the security dilemma originating from both itself and the political and strategic realm around it, Israel began to develop a doctrine called Peripheral Strategy in the 1950s in order to boost its security and evade the isolation it faced in the Middle East. In the resulting search for security, the country's administration has attempted to establish alliances with countries that are not of Arab origin, the Middle East and adjacent regions, as it sees the need for local allies in addition to the great powers. The aim of this doctrine, which targets non-Arab minority groups and countries in the Middle East and its immediate surroundings, is to free Israel from the total isolation that it faced. However, developments in the global political system have made the Peripheral Strategy Doctrine obsolete in a very short time. In order to verify this claim, the study tried to analyse two regions whose relevance to Peripheral Strategy has not been studied much through current research. These two regions are the Caucasus and Central Asia. In the study, the course of Israel's relations with the countries in Central Asia and the Caucasus was analysed. In this analysis, items such as trade volume, arms sales and official relations were examined as data. However, above all, in order to establish the Caucasus and Central Asia connection of the Peripheral Strategy Doctrine, the

relations with Armenia, Georgia, Tajikistan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Kazakhstan and Azerbaijan will be examined. At this point, the relations with Kazakhstan and Azerbaijan are specifically mentioned.

Keywords: Peripheral Strategy Doctrine, Central Asia, Caucasus, Azerbaijan, Kazakhstan.

Giriş

İsrail, komşuları ve yakın çevresindeki ülkelerle uzun süredir çatışma halindedir. Bu durum, ikili ilişkilerinin güvenlik açmazları ve güvensizlik temelinde gelişmesine neden olmuştur. Örneğin, Filistin yönetimi ile ABD desteğinde ve ara buluculuğunda başlatılan barış süreci, kendine yönelen tepki ve eleştirileri azaltma amacı taşımasına rağmen sonuçsuz kalmıştır. Ürdün ve Mısır ile yaşanan savaş halinin sona ermesiyle, İsrail'in sınır komşularıyla olan fiili savaş hali (Suriye hariç) sonlanmıştır. Ancak ortaya çıkan durum bir "Soğuk Barış" hali olmuştur. Bu sebeple İsrail ve özellikle Batı kamuoyundaki İsrail taraftarı çevreler, İsrail'in Batı'nın bölgedeki sınır karakolu olduğu görüşünü ön plana çıkarmaya devam etmiştir (Benn, 2013).

İsrail, gerek kendisinden gerekse de etrafındaki siyasi ve stratejik konjonktürden kaynaklanan güvenlik açmazı sebebiyle 1950'li yıllarda güvenliğini takviye etmek ve Ortadoğu bölgesinde karşı karşıya kaldığı izolasyon halinden kurtulmak için Çevresel Strateji adını verdiği bir doktrin geliştirme yoluna gitmiştir. Çevresel Strateji en yalın anlatımı ile Arap ülkelerinden İsrail'e yönelen tehdidi önlemek ve dengelemek için bir ittifak ağının kurulması gerektiğidir (Samaan, 2018). Samaan gibi konu ile ilgili çalışmaları olan araştırmacı Alpher de İsrail'in Ortadoğu'da kendi cephesini güçlendirmek adına müttefikler bulmayı amaçlayan bir yüksek strateji olduğu noktasına vurgu yapmıştır (Alpher, 2015, s. xvii, 5, 60).

Ortaya çıkan güvenlik arayışında ülke yönetimi, büyük güçlerin yanında yerel müttefiklere de gerekli olduğunu gördüğü için Ortadoğu bölgesi içinde ve ona bitişik bölgelerde Arap kökenli olmayan, hatta Araplarla aralarında husumet olan ülkelerle ittifak kurma girişimlerinde bulunmuştur. Bu kapsamda Türkiye, İran ve Etiyopya ve Ortadoğu bölgesindeki Arap ülkelerinde azınlık olarak yaşayan Kürtler vb. etnik gruplarla ilişki kurulmaya ve geliştirilmeye çalışılmıştır. Ortadoğu bölgesi ile yakın çevresindeki Arap olmayan azınlık grupları ve ülkeleri hedef alan bu politika kapsamında ulaşılmaması düşünülen sonuç, İsrail'i Ortadoğu'daki topyekûn izolasyondan kurtarmaktır. Bu sayede ülke uluslararası siyasete daha rahat ve

etkin bir şekilde katılabilecektir. Bu durum güvenlik yapılanması ve uluslararası çıkarları yok saymak anlamına gelmemektedir. Ek amaçlar olarak bu konular da doktrin bünyesinde var olmaya devam etmiştir (Levey, 2004, s. 74, 81).

Bu çalışma, İsrail'in Çevresel Strateji Doktrini'nin ülkeye sağlayacağı siyasi başarının kritik edilmesi düşüncesinden hareket etmektedir. Doktrinin siyasi ve askeri etkilerine bakıldığında, taraflar arasında çıkarların maksimizasyonu ve güvenlik tesisi temelinde kurulan ikili ilişkilerin doktrininin hareket noktası olduğu görülmektedir. Ancak bu durum aynı zamanda doktrinin en kırılabilir noktasını da oluşturmaktadır. Ayrıca İsrail, dış politikada hiçbir devlete sürekli angaje olmayı çıkarlarına uygun bulmadığı için bu özel ilişkileri uzun vadeli işbirliklerine dönüştürmekte istekli olmamıştır. Küresel siyasi sistemde yaşanan gelişmeler de Çevresel Strateji'nin etkisini kısa sürede azaltmaya başlamıştır. Çalışmada bu iddiayı doğrulamak için Çevresel Strateji ile olan ilgisi fazla çalışılmamış olan iki bölge güncel araştırmalar üzerinden incelenerek analiz edilmeye çalışılmıştır. Yukarıda değinilen bu iki bölge ise Kafkasya ve Orta Asya'dır. Bu amaçla, İsrail'in Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bu bölgelerle olan ilişkilerini analiz eden çalışmalar literatür taramasından geçirilmiştir (Freedman, 1993; Boucek, 2004; Bourtman, 2006). Literatür taramasında incelenen kaynaklardan birisi olan Boucek'in 2004 tarihli çalışması Çevresel Strateji'nin İsrail'in Orta Asya ile ilişkilerini geliştirmeye imkân verdiği iddiasını öne sürmektedir (Boucek, 2004, s. 70). Konu ile ilgili görüş serdeden bir diğer yazar olan Bishku ise İsrail'in İran'ı bölgede dengelemek ve çevrelemek için başta Azerbaycan olmak üzere Güney Kafkasya devletlerini ile ilişkilerini geliştirmesinin kendisi adına bir zaruret olduğunu iddia etmiştir. Ek olarak bu devletler de İran'ın güvenilmez dış politikası sebebiyle güvenliklerini arttırmak için bölgeden ve bölge dışından güçlü müttefikler aramaktadırlar ve İsrail de onların nezdinde bu tanıma uymaktadır (Bishku, 2009, s. 309). Bu araştırmacılara göre Çevresel Strateji'nin yeni dönemin şartlarına adapte edilmiş hali başarı ile işlemektedir. Ancak Abadi ve Alpher gibi bu konuya muhalif olan araştırmacılar ise İsrail'in yakın çevresindeki dönemsel temelde tesis edilen ikili ilişkilerini daha güvenilir ve uzun vadeli ittifaklara dönüştürmek için gayret göstermediği ve isteksiz davrandığı iddiasında bulunmuştur. Bu yüzden de bu isimlere göre bahsi geçen doktrin temelde başarılı değildir (Abadi, 2004; Alpher, 2015). İsrail yönetimi bu tür ittifakların kendisini uluslararası ilişkilerde sınırlandırmasını önlemek için sıklıkla önem ve öncelik verdiği diplomatik tanınma konusunu geri plana atmayı tercih etmiş bu konudaki hassasiyetinin de bir zaaf olarak algılanmasını ve

kendisine karşı koz olarak kullanılmasını önlemeye çalışmıştır (Jones ve Petersen, 2013, s. 243). Bu durum İsrail'in Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik Çevresel Stratejisi ile soruları gündeme getirmektedir; İsrail bu bölgede nasıl ve ne tür işbirliği ve ikili ilişkiler sistemi arayışındadır. Çevresel Strateji Doktrininin ilk ortaya çıkışında olduğu gibi dönemsel ve esnek bir ilişki tesisini mi amaçlamaktadır, yoksa uzun dönemli bir strateji mi planlanmaktadır? Buradan elde edeceği tecrübeleri kullanma taraftarı mıdır? Bu sorulara cevap bulabilmek için İsrail'in Orta Asya ve Kafkasya'daki ülkelerle olan ilişkilerinin seyri, tarihi arka planı oluşturmak adına analiz edilmiştir. Bu analizde veri olarak ticari ve resmi ilişkiler gibi veriler kullanılmıştır. Ancak hepsinden önce Çevresel Strateji hakkında bilgi verilecek bunu takiben stratejinin Kafkasya ve Orta Asya bağlantısını kurmak için Ermenistan, Gürcistan, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Azerbaycan'ın olan ilişkiler incelenmiş, bu kapsamda Kazakistan ve Azerbaycan'la olan ilişkiler özel olarak değerlendirilmiştir. Bu konuları aydınlatmak adına literatür taraması yapılmış, birincil ve ikincil kaynaklar taranmış, çalışmanın hazırlanması sırasında da bu kaynaklar birlikte kullanılmıştır. Bunun sonucunda ise altı kısımdan oluşan bu çalışma ortaya çıkmıştır.

Çevresel Strateji Doktrini'nin Temelleri

İsrail'in Çevresel Strateji'ye olan bağımlılığı ciddi derecede değişkenlik göstermiştir. 1950'li yıllardan başlayarak, Ortadoğu ve bitişik bölgelerde Arap olmayan ülkelerle (*İran, Türkiye, Etiyopya ve Sudan*) ve azınlık grupları (*Lübnan'da Maruniler, Kuzey Irak'ta Kürtler vb.*) ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Ancak bu aktörlerle olan ilişkiler, Arap dünyası ile Türkiye ve İran örneğinde olduğu üzere, kendi kamuoylarından kaynaklanan kısıtlamalar ve muhalefet sebebiyle sıklıkla gizli şekilde yürütülmüş ve kapsamı dar tutulmaya çalışılmıştır (Schonmann, 2015, s. 101). Bu yüzden doktrin kapsamında ilk işbirliğine gidilen alanlar askeri işbirliği ve istihbarat paylaşımı olmuştur (Samaan, 2018, s. 3). Ancak değişen siyasi şartların da etkisiyle Çevresel Strateji Doktrini'nin etkinliği zaman içerisinde azalmıştır. 1973 Ramazan/Yom Kippur Savaşı bu noktada önemli bir dönüm noktası olmuştur. Arap ülkelerinin petrol ambargosu yüzünden Çevresel Strateji kapsamında değerlendirilen ülkeler dahi İsrail ile ilişkilerini azaltma yoluna gitmiş, siyasi arenadaki konumları ve tutumlarını yeniden belirlemeye mecbur kalmıştır (Abadi, 2004). İsrail de ABD ile gelişen ilişkileri sebebiyle 1990'lı yılların başından itibaren Çevresel Strateji'nin Ortadoğu'ya yönelik yaklaşımlarını terk etme yoluna gitmiştir.

Aynı dönemde Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Mısır'la ve Ürdün'le yaşanan yakınlaşmalar ve Filistin yönetimi ile yaşanan Oslo Süreci, İsrail'in dış politika alanında elinin rahatlamasını sağlamıştır (Samaan, 2018). Bu noktada İsrail'in Ortadoğu'daki kuşatılmışlık halinin ortadan kaldırılmasını amaçlayan Çevresel Strateji Doktrini kadük hale gelmiştir. Ancak özellikle 2000'li yıllardan sonra İsrail yönetimi Çevresel Strateji Doktrini'ni yeniden canlandırma ve yeni uluslararası politik koşullara adapte etme yoluna gitmiştir. Oslo Sürecinin İsrail tarafından çıkmaza sürüklenmesinin ardından, İran'la artan gerginlik de hesaba katıldığında, ülkenin uluslararası ilişkilerde denge sağlamak için yeni ittifak arayışlarına girmesi bir mecburiyet haline almıştır (Guzansky, 2014). Çevresel Strateji Doktrini'nin yeni dönemin şartlarına uydurulması girişimleri ile eşzamanlı olarak İsrail siyasetini 2002 yılından beri yönlendiren sağ koalisyon ittifakları da, ikili ilişkilerin bozulduğu eski müttefikler Türkiye ve İran'ın önlerinin kesilmesine destek vermiştir (Alpher, 2015).

Yeni Çevresel Strateji, 20 yüzyılın ikinci yarısında uygulamaya konulan ilk versiyonundan taktikler ve hedef coğrafyalar sebebiyle farklılaşmıştır (Guzansky, 2014). İlk Çevresel Strateji'de İsrail yakın çevresindeki Arap olmayan ülkelere odaklanmışken bu yaklaşım güncel versiyonunda Çin, Hindistan ve hatta Arap olan Suudi Arabistan gibi ülkeleri de içine alacak şekilde genişletmiştir. İlk versiyonunda özel önem verilen İran ve Türkiye gibi ülkelerin konumu sarsılırken, geleneksel müttefik haline gelen Kuzey Irak Kürtleri yerini muhafaza etmiştir bu da Türkiye-İsrail ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur (Samaan, 2018). Yeni Çevresel Strateji eskisi gibi sadece güvenlik odaklı değildir, resmi ziyaretler ve turizm gibi konuları da içermektedir (Guzansky, 2014; Tziarras, 2016). Enerji ve enerji iletim hatları da önem kazanmış, bunun sonucunda da Yunanistan ve Güney Kıbrıs'la işbirliğine gidilmiştir (Tziarras, 2016). Özet olarak İsrail'in yeni politikası da sadece kaba gücü değil yumuşak gücü de içermektedir ancak doktrinin ilk ortaya çıktığı dönemde hâkim olan ve arka planda var olan düşünce değişmeden kalmıştır.

Bu noktada Çevresel Strateji Doktrini'nin ardında yatan mantığı açıklığa kavuşturmak doktrinin daha iyi anlaşılması adına bir zaruret haline gelmektedir. Çevresel Strateji Doktrini, konunun uzmanları tarafından genelde realist bir politika olarak tarif edilmektedir (Murinson, 2014; Samaan, 2018). Uluslararası İlişkiler'in en bilinen yaklaşımlarından birisi olan Realist Teori, uluslararası siyasi ortamı anarşik bir ortam olarak tanımlar ve kontrollü kaos ortamında devletlerin kendilerinden başka güvenilebilecekleri hiçbir aktör olmadığını savunur. Tarif edilen

bu ortamda rekabet ve çatışma yaygındır. Devletler sürekli olarak güçlerini artırmaya ve egemenliklerini iç ve dış müdahalelerden korumaya çalışırlar. Bunu yaparken de rakiplerini zayıflatmaya çalışırlar (Waltz, 1979). Realistler, dış politikanın ulusal çıkarlar ve uluslararası karşılıklı etkileşimler ile şekillendiği iddiasında oldukları için karşılıklı işbirliğinin doğal olarak geçici ve kısa süreli olduğunu savunmuşlardır (Synder, 1997; Morgenthau, 2006). Bu noktada Çevresel Strateji resmi ilan edilmiş ittifaklardan biraz daha farklı ve daha esnek bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır (Guzansky, 2014, s. 104). İsrail'in doktrinin ilk halinde yer alan İran'ın yerine Körfez emirliklerini, Türkiye'nin yerine de Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ı ikame etme çabası bu duruma güzel bir örnektir (Taşçıoğlu, 2018, s. 6432-6441; Arslan, 2019; Özkan, 2023). Sonuç olarak İsrail, Çevresel Strateji Doktrini yoluyla istikrarsız dış ilişkilerini daha istikrarlı ve sürekli hale getirmeye çalışmıştır (Jones ve Peterson, 2013). Bu kapsamda geliştirilen doktrin İsrail'in dönemin şartlarına uygun şekilde güvenliğini sağlaması için geliştirilmiş pragmatik bir çözümdür. Ülke bu çözümü uygularken ideolojinin kısıtlamalarına takılmamaya çalışılmıştır (Pinfeld ve Peters, 2021, s. 29).

İsrail'in Bölgesel Etki Alanı: Kafkasya ve Orta Asya'ya Yönelik Yeni Çevresel Strateji

1950'li yılların başlarından itibaren İsrail, varlığını kabule yanaşmayan Arap devletlerinden gelen tehdit nedeniyle kısa dönemli ve çabuk sonuç verecek bir strateji olarak etrafındaki Arap devletlerini bölmeyi ve aralarındaki anlaşmazlıkları suistimal etmeyi uygun bir karşı strateji olarak benimsemiştir (Knapp, 1980, ss. 11-27). Bu yaklaşıma ek olarak İsrail, yakın çevresindeki Arap olmayan ülkelerle de ikili ilişkilerini geliştirmeye ve Arap ülkelere karşı bir denge kurmaya çalışmıştır (Schonmann, 2015, s. 101). Ancak taraflar arasında ikili istihbarat paylaşımları ve askeri işbirliği girişimleri şeklinde başlayan temaslar sonucunda ortaya çıkan Çevresel Strateji Doktrini özellikle 1973 Yom Kippur Savaşı, 1979 İran Devrimi ve aynı dönemde Mısır ve İsrail arasında başlayan Camp David süreci yüzünden önemini kaybetmeye başlamıştır (Samaan, 2018). Ancak 1990'lı yılların sonlarında İsrail bu doktrini Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan yeni devletlerle ilişki tesis etme ve onları yeni şekillenen jeopolitik ve stratejik dengede avantaj kazanmak noktasında bu doktrini dönemin şartlarına adapte ederek uygulamaya koymaya çalışmıştır. Zira her geçen gün daha fazla uluslararası topluma mal olan Filistin Sorunu ve İran'la hızla kötüleşen durum yeni bölgesel müttefikler bulma gerekliliğini arttırmıştır (Guzansky, 2014, ss.

99-116). Bu noktada ise Yeni Çevresel Strateji Doktrini hem coğrafi kapsamı hem de uygulanan stratejiler açısından ilk versiyonundan farklılaşmıştır; ilk versiyonda kapsam Ortadoğu ve yakın çevresi iken ikinci versiyon da odak noktası daha kuzeye Kafkaslar ve Orta Asya olmuştur. Yine ikinci versiyonda Suudi Arabistan, Ürdün gibi Arap ülkelerine ulaşılmış olduğu için doktrinin kapsamı Arap ülkelerinin çevrelenmesi ile sınırlı kalmamış, Çin ve Hindistan gibi Asya ülkeler de denkleme dâhil edilmiş ve İran gibi yeni rakiplerin desteği azaltılmaya çalışılmıştır (Guzansky, 2014, ss. 99-116; Samaan, 2018).

Kafkasya ve Orta Asya devletlerinin 20. yüzyılın sonlarında bağımsız devletler olarak uluslararası siyaset sahnesine çıkması sonrasında bu bölgelerdeki dengeler ve siyasi, ekonomik görünüm de değişmeye başlamıştır. Günümüzde Orta Asya ve Kafkasya'da sekiz yeni devlet vardır. Bağımsızlık sürecine rağmen her iki bölgede de Sovyet döneminin mirası olan otoriterlik ve şiddet tamamen sona ermemiştir. Birinci ve İkinci Karabağ Savaşı, Tacik İç Savaşı, Gürcistan'ın 2008 Savaşı sonrasında Güney Osetya ve Abhazya'yı kaybetmesi gibi bölgesel çatışmalar sıklıkla ekonomik ve siyasi ilerlemeyi sekteye uğratmaktadır. Orta Asya ve Kafkaslardaki Rus etkisine rağmen her iki bölge Akdeniz ve Ortadoğu ile de yakın temastadır. Zira bu iki bölge eski İpekyolu güzergâhındadır. Bu sebepten dolayı tarihi ve ekonomik olarak da Akdeniz ve Ortadoğu bölgeleri ile etkileşim içinde olmuştur. Günümüzde de Bakü-Tiflis-Ceyhan Doğalgaz Boru Hattı gibi enerji iletim hatları, Avrupa'nın enerji kaynakları ihtiyacını karşılarken bu irtibatın devamını sağlamaktadır (Göksel, 2015).

1990'lı yılların başlarında bağımsızlıklarını kazanmalarından hemen sonra Orta Asya ve Kafkas ülkeleri varlıklarını sürdürmek için farklı kamplarda yer alma yoluna gitmiştir. Gürcistan ve Azerbaycan Batı yanlısı politika izleme yoluna giderken; Türkmenistan tarafsız-Rus yanlısı, Ermenistan ise Rus ve İran yanlısı bir politika izlemeyi seçmiştir. Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan ise bir çeşit denge politikası izlemeyi tercih etmiştir (Cornell, 2000, ss. 115-140). Yine genel eğilim ABD, Rusya veya İsrail ile yakınlaşma, bu devletlerden mali, siyasi, askeri ve diplomatik destek aramak yönünde olmuştur. Bu yaklaşıma "*Çok Boyutlu Siyasi Yönelim-A 'Multi-directional Strategic Orientation'*" adı verilmektedir ve İsrail sıklıkla bu arayıştan faydalanmaya çalışmıştır (Bishku, 2009, ss. 295-314; Idan ve Shaffer, 2011, s. 243).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya ve Kafkasya bölgesi ülkeleri İsrail'le süratle ikili ilişkiler tesis etme yoluna gitmiştir. Bu kapsamda 1992 yılı Şubat ayında ilk olarak Özbekistan, son olarak da 1999 yılının Ekim ayında

Türkmenistan İsrail'i tanımıştır. Bunun üzerine İsrail de Özbekistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Kazakistan'da büyükelçilikler açmıştır. Karşılık olarak Azerbaycan da İsrail'de elçilik açma yoluna gitmiştir (Israel Ministry of Foreign Affairs, 2016). Zira bu ülkeler İslam Dünyası'ndaki pek çok ülkenin aksine İsrail'le olan ikili ilişkileri problem olarak görmemiştir (Pinfold ve Peters, 2021, s. 31). Orta Asya ve eski Sovyet hâkimiyet alanında ortaya çıkan yeni konjonktürde İsrail resmi kurumları ve özel şirketleri zaman kaybetmeden faaliyette bulunmaya başlamıştır. Bu kapsamda ilk olarak Özbekistan, 1992 yılı Mayıs ayında İsrail Dışişleri Bakanlığı yardım programından faydalandırılmıştır. Bunun sonucunda ülkenin en önemli ihraç ürünlerinden birisi olan pamuk üretimi %30 kadar artmıştır. Benzer bir yardım programı sayesinde Kazakistan'daki domates üretimi de 6 kat arttırılmıştır. İsrail Telekomünikasyon Şirketi Bezeq, Azerbaycan Telekomünikasyon Şirketi'ne yatırım yapmış, hisselerinin büyük bir kısmını satın almıştır (Ehteshami ve Murphy, 1993). Tüm bunların sonucunda İsrail'in bölge ile olan ilişkileri gelişmiştir (Abadi, 2004). Yapılan gizli güvenlik antlaşmaları da ticari ve siyasi ilişkilerin gelişmesini hızlandırmıştır. Ancak sadece İsrail değil, başta ABD olmak üzere pek çok Batılı ülke, bölge ülkelerinin yönetimleri ile güvenlik ve işbirliği antlaşmaları yapma yoluna gitmiştir.

Bölgedeki statükoyu korumak isteyen ABD ve Batılı ülkeler Dağlık Karabağ çatışması sırasında ve sonrasında Azerbaycan'a silah ambargosu uygulamıştır. İsrail ise bu durumu kendi adına fırsata çevirmiş ve Azerbaycan'a silah satışını durdurmamıştır. Benzer şekilde Özbekistan'da 1999 yılı Şubat ayında yaşanan bir terör saldırıları sırasında İsrail'den destek almıştır (Boucek, 2004, ss. 70-81). Sonuç olarak, üst düzey kamu diplomasisi, gelişen ikili ilişkiler ve informal olarak sağlanan güvenlik yardımları İsrail'in Kafkaslar ve Orta Asya'da konumunu güçlendirmiş ve etki alanını genişletmesini sağlamıştır (Pinfold ve Peters, 2021, s. 31).

Yeni Çevresel Strateji

Yeni Çevresel Strateji, yerel ve bölgesel ilişkilerini açıkça etkilemiştir. İsrail öncelikle Kazakistan, Özbekistan, Gürcistan'a odaklanmıştır çünkü bu sayılan üç ülkede de yerel Yahudi nüfus mevcuttur (Feiler ve Lim, 2014). İsrail bu bölgeler ve ülkeler ile 1950-1960'lı yıllarda da ilişkilerini kısmen geliştirmeye çalışmıştır. Zira bu ülkelerdeki Yahudi nüfusu İsrail'e nakletmek en önemli amacı olmuştur (Guzansky, 2014). İkinci olarak, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri İsrail'i, ABD'deki güçlü Yahudi lobisi sayesinde, ABD'nin mali, siyasi ve askeri imkânlarına erişim yolu olarak görmekteyler (Biskhu, 2012). Bu noktada

takip edilen açık diplomasi beraberinde ticari ilişkilerin ve güvenlik işbirliğinin (*formel ve informal*) gelişmesini beraberinde getirmiştir (Pinfold ve Peters, 2021, s. 32).

Çağdaş Çevresel Politika Doktrini ve İsrail'in 1990'lı yıllarda Orta Asya ve Kafkaslara yönelik politikası temelde Çevresel Politika doktrinin ilk ortaya çıkışında önemli bir müttefik olan ancak 1979 yılında yaşanan İslam Devrimi sonrasında İsrail'in rakibi haline gelen İran'ı çevrelemek üzerine temellendirilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben yeni devletler, bölgesel güçlerle ilişkilerini geliştirmek ve Rus etkisinden kurtulmak için arayış içerisine girmiştir. Bu dönemde sadece İsrail değil, Pakistan, Suudi Arabistan, Türkiye ve İran da bahsi geçen bölgelerde faal olmaya ve kendilerine etki alanı tesis etmeye çalışmıştır (Abadi, 2004). Bunun üzerine İsrail, rakiplerinden ayrılmak adına ABD kozunu kullanmış ve ABD'ye bu bölgelerde gelişen radikalizmi çevrelemek ve yok etmek için en uygun müttefikin kendisi olduğu argümanını öne sürmüştür (Kenan, 1982, s. 359; Telhami, 1990, s. 401; Freedman, 1993, ss. 6-9).

İsrail'in 1990'lı yıllardaki girişimleri sadece Orta Asya ve Kafkasya ile sınırlı değildir. Bu dönemde Camp David süreci yüzünden Filistin Sorununun çözüme ulaşacağı yönünde iyimser yaklaşımlar mevcut olduğundan ülkenin ikili ilişkilerinde bir patlama olmuştur. Bu kapsamda bir dizi Afrika, Latin Amerika, Asya hatta bazı Arap ülkeleri dahi İsrail'le ilişkilerin normalleştirilmesi yönünde önemli adımlar atma yoluna gitmiştir (Abadi, 2004).

Yeni Çevresel Strateji, İsrail'in Orta Asya ve Kafkasya'da etkili olmasını sağlamıştır. Yeni Çevresel Strateji sayesinde ülke, Orta Asya ve Kafkasya'da ortaya çıkan yeni devletlerle, demografik-etnik yapıları ve ideolojileri fark etmeksizin, irtibat kurabilmiştir. Buna 1990'lı yıllarda dünya siyasetinin değişen yapısının da katkısı olmuştur (Pinfold ve Peters, 2021, s. 33).

Günümüzde İsrail'in Orta Asya ve Kafkas ülkeleri ile olan ikili ilişkileri ilk başlardaki hızlı gelişmenin aksine asgari düzeyde cereyan etmektedir. Bu ülkeler sırasıyla; Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Ermenistan ve Türkmenistan'dır. Bu sayılanlar arasında Özbekistan'ı hariç, geri kalan dört tane ülke İsrail'de elçilik açmamışlardır. Benzer şekilde İsrail de bu ülkelerden Ermenistan, Tacikistan ve Kırgızistan'da kalıcı bir diplomatik temsilcilik açma girişiminde bulunmamıştır (Israel Ministry of Foreign Affairs, 2016). Yapılan bir dizi görülmeden sonra bölgede İsviçre gibi daimi tarafsız ülke statüsü alan Türkmenistan, 2010 yılında İsrail'in ülkede diplomatik temsilcilik açmasına izin vermiştir. Ancak Büyükelçi görevlendirilmesini kabul etmemiştir (Kemp, 2012; Israel

Ministry of Foreign Affairs, 2016). Buna ek olarak İsrail’le Tacikistan, Türkmenistan, Ermenistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasındaki resmi ziyaretler de yok denecek kadar azdır. Örneğin, 1990’lı yıllarda İsrail’le Özbekistan arasında imzalanan ikili antlaşmalar ve üst düzey katılımlı geziler 2000’li yıllarda tamamen durmuştur (Israel Ministry of Foreign Affairs, 2016). Türkmenistan’ın o dönemdeki Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov 1995 yılı Mayıs ayında İsrail’i ziyaret etmişken bir sonraki üst düzey katılımlı gezi ancak 2016 yılında olmuştur ve geziye sadece ülkenin Dışişleri Bakanı katılmıştır (Keinon, 2016a). Kırgızistan’a gelince 1992 yılında ülkenin Devlet Başkanı Askar Akayev İsrail’e resmi bir gezi düzenlemiş ve ziyareti sırasında Kırgızistan’ın İsrail’de elçilik açacağını ilan etmiştir (Freedman, 1993). Ancak bu vaadi yerine gelmemiştir. İsrail ayrıca Kırgızistan’la hiçbir antlaşma da yapmamıştır (Israel Ministry of Foreign Affairs, 2016). Ermenistan da İsrail’in bölgede iyi ilişkiler tesis etmekte zorlandığı ülkelerden biridir. Bunda temel sebep olarak Ermenistan’ın İran’la olan yakın ilişkilerinin etkili olduğu görülmektedir. Ermenistan, iki ülke arasında yakınlaşmayı sağlamak için dört defa Dışişleri Bakanı’nı İsrail’e göndermiştir ancak sonuç olumlu olmamıştır (Israel Ministry of Foreign Affairs, 2016). Gelişmeyen diplomatik ilişkiler sebebiyle ekonomik ilişkiler de kadük kalmaktadır. Bunun sonucunda ortaya çıkan düşük ticaret hacmi ve sınırlı karşılıklı bağımlılık olgusu, İsrail’in bu bölgede etkisini arttırmasını önlemektedir. Bu sebeple İsrail bu bölgelerdeki önemli ithalatçı veya ihracatçı ülkelerden birisi değildir. Hatta çoğu ülkenin ticaret sıralamalarında ilk beşte bile değildir. Bu bölge ülkelerinden sadece Özbekistan ve Ermenistan’dan İsrail’le doğrudan ticari uçuşlar bulunmaktadır (Cashman, 2016; Melman, 2019).

İsrail silah endüstrisinin de bu bölge ülkeleri ile bağlantısı yoktur. Stockholm Peace Research Institute (SIPRI) silah satış istatistikleri ve veri tabanına göre İsrail’in Özbekistan, Tacikistan veya Kırgızistan’a silah satışı hakkında hiçbir resmi kayıt bulunmamaktadır. İsrail bu bölgede daimi tarafsız ülke statüsü kazanan Türkmenistan’a 1992-2018 yılları arasında silah satmıştır ancak bunun da kayıtlara yansıyan kısmı 1 milyon dolardan azdır. Aynı dönemde Rusya, Türkmenistan’a 400 milyon dolarlık, Türkiye ise 370 milyon dolarlık silah satışı gerçekleştirmiştir (SIPRI, 2019). Sonuç olarak, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonraki dönemde Orta Asya ve Kafkas ülkeleri ile iyi bir başlangıç yapan İsrail, Azerbaycan hariç tutulursa, bölgede bu ivmesini muhafaza edememiştir. Ancak Azerbaycan’da gözle görünür şekilde etkilidir (Abilov, 2009, ss. 138-155; Perry, 2012; Shaffer, 2013; Murinson, 2014, ss. 9-11;

Idan ve Shaffer, 2021, ss. 191-194; Muradov ve Guliyev, 2023; Eruygur, 2023). Bu durum bir istisna teşkil etmektedir, zira hatırlanacak olursa Çevresel Strateji Doktrini'nin ilk uygulamasında da ikili ilişkilerin çok fazla görünür olması tercih edilmemiştir (Jung ve Piccoli, 2001, s. 42; Bengio, 2009, s. 63; Killioğlu, 2021, ss. 1323-1349).

Yeni Çevresel Strateji ve İsrail'in Dış Politika Hamleleri

İsrail'in ilk başlarda Ortadoğu ülkeleri ile iyi olan ilişkilerinin bozulmasına neden olan gelişmeler dikkatleri celbeden bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna verilebilecek ilk cevap bölgesel çatışmalardır. Eski Sovyet nüfuz alanında ortaya çıkan çatışmalar İsrail'in bölge ülkeleri ile olan ilişkilerini sekteye uğratmıştır. Bu kapsamda İsrail, Tacik İç Savaşı'nda tarafsız kalmayı seçmiştir (Shpak, 2013). İsrail, Kırgızistan'la olan ilişkilerinde de benzer bir tarafsız kalma tutumu sergilemiş, 2005 yılından beri iç karışıklıklara sahne olan ülkede hiçbir gruba yakın durmamıştır. Ermenistan konusunda ise Dağlık Karabağ Sorununu öne sürmüş ve ikili ilişkileri geliştirmekten kaçınmıştır. Zira enerji kaynaklarına sahip, İran'la sınır komşusu Azerbaycan bölgesel ilişkiler ve ulusal çıkar konusunda İsrail'e daha fazla fayda sağlamıştır (Melman, 2019).

Sayılan bu yerel faktörler neticesinde İsrail, Orta Asya ve Kafkaslar bölgesindeki en güçlü aktörlerden birisi olamamıştır. Bu bölgelerde, Rusya ve Çin etkili ve küresel aktörler olarak ön plana çıkmaktadır. Keza ABD, 1990'lardan sonra bölgede etkisini arttırmak için çalışmaya hız vermiştir (Shaffer, 2009). Durumu bir örnekle açıklamak gerekirse; 1998 yılında bir İsrail firması Türkmenistan'dan geçen ve değeri 3 milyar doları aşan bir petrol boru hattı inşası için anlaşma yapmıştır. Ancak inşaat Rusya'nın baskısı nedeniyle hiç başlamamıştır (Göksel, 2015). Bu sayılan büyük devletlere ek olarak İran gibi bölgesel güçler de bölgede İsrail etkisinin oluşmaması için çalışmaktadır. Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan İslam Konferansı Örgütü'ne (İKÖ) üyedirler ve bu ülkeler Filistin Sorunu nedeniyle İsrail'le yakın ilişkiler kurmaktan kaçınmaktadırlar zira İKÖ tarafından gelen telkinleri de dikkate almaları gerektiğini bu yeni ülkeler tecrübe etmiştir (Ehteshami ve Murphy, 1993). Ancak bu genel eğilimin aksine Türkiye, İKÖ üyesi olmasına rağmen Filistin Sorununun barışçı görüşmelerle çözülebileceği iddialarını da yarattığı iyimser atmosferde, İsrail'le ilişkilerini geliştirmek için çalışmaya başlamış, bu yönde adımlar atmıştır. Türkiye ile ilişkilerdeki bu ilerleme İsrail'in Orta Asya'ya girmesini kolaylaştırmıştır. Bu duruma ek olarak bu dönemde

İsrail'in Türkiye olan ilişkileri İsrail'in gelişen İran tehdidi ve bu tehdidi dengeleme çabasına da olumlu katkıda bulunmuştur (İsmayılov, 2013; Susser, 2014, s. 235). Ancak ikili ilişkilerin özellikle İsrail'de 2009 yılından sonra iktidara gelen aşırı sağcı iktidarların Türkiye ile ulusal çıkarların farklılaşmasından ve Mavi Marmara Olayı ile bozulmasından sonra Türkiye, İsrail'in Orta Asya ve Kafkasya'daki etkisini azaltmaya çalışmıştır (İsmayılov, 2013; Alpher, 2015). Bunun da en önemli sebebi Türkiye'nin özellikle Orta Asya ve Kafkasya'da bağımsızlığını kazanan yeni cumhuriyetlerle gelişen ticari, siyasi bağlantıları ve Türkiye'nin bu ülkelerin en önemli ticaret ortaklarından birisi haline gelmesi sonucunda farklılaşmaya ve ayrılmaya başlayan ulusal çıkarlardır (Pinfold ve Peters, 2021, s. 35). Bu noktada Türkiye ile bozulan ilişkiler İsrail ve Yeni Çevresel Strateji Doktrini açısından olumsuz etkisi olan bir gelişme olmuştur (Susser, 2014, s. 235).

İran örneği ise biraz farklı bir yol takip etmekle beraber Türkiye ile benzer bir sonuca evrilmiştir. 1959 yılında dönemin İsrail Başbakanı David Ben-Gurion ve İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi'nin girişimleri ile başlatılan ilişkiler kısa sürede bir sistematiğe bağlanmıştır (Shlaim, 2011, s. 196). İran, İsrail'le olan ilişkisini saklamak için 1959 yılında Lichtenstein merkezli Fimarco adında bir şirket kurmuştur (Bialer, 2007, s. 50) ve her iki ülke de 1979 yılındaki İran Devrimi'ne kadar askeri ve istihbari bilgi paylaşımı temelli ilişkilerini geliştirerek devam etmiştir (Shlaim, 2011, s. 196). Düşünülenin aksine İran 1979 yılındaki devrimden sonra İsrail'le ilişkileri tamamen koparmamıştır, sadece yeni ideolojik yaklaşım sebebiyle eskiye oranla yoğunluğunu bariz bir şekilde azaltmıştır. Zira İran, komşusu ve savaş halinde olduğu Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ı dengelemek adına İsrail'e ihtiyaç duymuştur (Melman ve Javedanfar, 2007, s. 79). İsrail yönetimi de İran'ı sadece Irak'a değil, hala kendisine düşmanlık etmeye devam eden Arap ülkelerine karşı kullanabileceğini düşünmüştür. Bu yüzden de resmi açıklamalarda birbirine karşı hasmane tutum takınan bu iki devlet tüm 1980'li yıllar boyunca Çevresel Strateji Doktrini'nin icaplarını yerine getirmeye devam etmiştir (Kaye, Nader ve Roshan, 2011, s. 9, 11). Örneğin; 1980'li yıllarda dönemin İsrail Başbakanı Menachem Begin İran'ın elindeki F-4 Phantom uçakları için uçak lastiği ve İran Ordusu için muhtelif tipteki silahların satışına onay vermiştir. İsrail bu tasarrufu ile ABD'nin İran'a uyguladığı silah ambargosunu delmiştir. Zira ABD, Tahran Büyükelçiliği'nde rehin tutulan vatandaşları serbest bırakılana kadar İran'a silah satışına yasak getirmiştir ancak İsrail kendi stratejik çıkarları sebebiyle bu yasağı delmekte tereddüt etmemiştir. Karşılığında Humeyni

yönetimindeki İran yönetimi de büyük sayıda İran Yahudisi'nin ABD ve İsrail'e göç etmesine müsaade etmiştir (Segev, 1988, s. 5; Parsi, 2007, s. 95).

İran'la İsrail arasındaki örtülü işbirliği 1990'lı yılların başlarında bozulmaya başlamıştır. Ancak her iki devlet bu dönemde birbirlerini doğrudan henüz hedef alma noktasına gelmemiştir. Zira İsrail hala Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra iktidarda kalmayı başaran Saddam Hüseyin'i öncelikli tehdit olarak değerlendirmekten vazgeçmemiştir. Bununla birlikte İsrail güvenlik örgütleri İran'ın füze ve nükleer enerji teknolojisi elde etme girişimlerinden bu dönemde haberdar olmuş ve izlemeye almıştır. 1990'lı yılların sonunda da İran'ın bu girişimleri kamuoyuna duyurulmuş ve öncelikli tehdit olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Yine de bu dönemde İsrail güvenlik yapılanması içindeki bir kanat İran'a gerginliğin tırmandırılmasına gerek olmadığını savunmuştur. Bu gruba göre İran, İsrail'i bir tehdit olarak görmemektedir. Bu iddialarını dayanağı da Hatemi gibi liderlerin İran'ın Filistin Sorununda iki devletli çözümü destekleyebileceği gibi ılımlı ve uzlaşmacı tutumları olmuştur (Kaye, Nader ve Roshan, 2011, s. 16). Zira bu dönemde İran kendi iç karışıkları ve Afganistan'da iktidarı ele geçiren Taliban yönetiminin faaliyetlerinin takibi ile meşguldür (Kaye, Nader ve Roshan, 2011, s. 17).

2000'li yılların başında ise iki ülke arasındaki rekabet ve husumet gözle görülür hale gelmiştir. ABD başta olmak üzere Batı Dünyasının Ortadoğu'daki faaliyetleri, Afganistan ve Irak'ın işgali, Taliban ve Saddam Hüseyin yönetiminin devrilmesi, İran'ın bölgedeki öncelikli güvenlik tehditlerinin riske girmeden ve hiç zarara uğramadan ortadan kalkmasını sağlamıştır. Ortaya çıkan güç boşluğunu İran oldukça iyi değerlendirmiş, gücünü ve etkisini arttırmıştır. Bu da İsrail'in İran'la olan rekabetini şiddetlendirmiştir (Kaye, Nader ve Roshan, 2011, s. 17). Bu yüzden aynı Türkiye gibi İran da İsrail'in yeni bir rekabet alanı olarak belirlemeye başlayan Orta Asya ve Kafkaslarda güçlenmesini önlemeye çalışmıştır. Bu kapsamda bölge ülkelerine İsrail'le olan ilişkileri azaltmaları yönünde telkinde bulunmaktan kaçınmamıştır. Örnekle açıklamak gerekirse; Orta Asya ülkeleri olan Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan İKÖ üyesidir. İran bu örgüt üzerinden rahatsızlığını bölge ülkelerine iletmış, örgütü diplomatik bir iletişim kanalı olarak kullanmıştır (İsmaylov, 2013). Bunun sonucunda Türkmenistan, İsrail'in ülkesine Büyükelçi görevlendirme talebini erteletmiş, ticari ilişkilerin geliştirilmesi talebini ise reddetmiştir (Tavi, 2013). Türkmenistan'a ek olarak İran'ın Ermenistan yakın bağları vardır ve Tacikistan'ın en önemli ticaret ortağıdır (Shaffer 2009). İsrail bu ülkelerle İran'inkine

benzer ilişkiler geliştirmede başarılı olamamıştır. Özet olarak, yerel siyaset ve bölge dışı aktörler İsrail'in Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Ermenistan ve Tacikistan'a erişimini kısıtlamıştır. İsrail'in ikili ticari ilişkileri kısıtlıdır ve bölge dışı aktörler açısından bir tehdit oluşturmamaktadır. 1990'lı yıllarda Çevresel Strateji Doktrini ve jeopolitik gelişmeler İsrail'in bölgeye ulaşmasına imkân vermiştir. Ancak bir süre sonra bu strateji jeopolitik gelişmelere cevap veremez hale gelmiştir. Böylece İsrail bölge ülkeleri olan ilişkileri gelişmemiştir.

Yeni Çevresel Strateji'de İki İstisna: Azerbaycan ve Kazakistan

Çevresel Strateji Azerbaycan ve Kazakistan'da başarılı olmuş gözükmektedir. İsrail'in Azerbaycan'la güvenlik alanındaki işbirliği ve İsrail ile Kazakistan arasında derinleşen ikili ilişkileri dikkatleri celp etmektedir (Feiler ve Lim, 2014). Elnur İsmayilov'a göre Azerbaycan, İsrail ile yakın ilişkileri olan tek Müslüman ülkedir (İsmayilov, 2013, s. 75). Çevresel Strateji, Kazakistan ve Azerbaycan'la kapsamlı siyasi ve ticari ilişkilerin tesisine imkân sağlamıştır (Feiler ve Lim, 2014; Murinson, 2014; Grebennikov, 2015, ss. 429-439).

İsrail tarafından Azerbaycan ve Kazakistan'a yapılan düzenli ve üst düzey resmi ziyaretler ikili ilişkilerin oldukça iyi olduğu iddiasını teyit etmektedir. Dönemin İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu Aralık 2016'da Azerbaycan'ı ziyaret eden ilk İsrail Başbakanı olmuştur (Maeir, 2016). 2014 ve 2018 yıllarında ise İsrail Savunma Bakanları Azerbaycan'ı ziyaret etmiştir (Murinson, 2014; Tanchum, 2017; Keinon, 2018). Azerbaycan ayrıca 2007 yılında Dış İşleri Bakanı Tzipi Livni; 2009 yılında İsrail Cumhurbaşkanı Simon Peres, 2010 yılında dönemin İsrail Başbakanı Ehud Olmert'i, 2012 ve 2014 yıllarında da İsrail Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman'ı resmen ağırlamıştır (Perry, 2012; Shaffer, 2013).

Azerbaycan'ın aksine Kazakistan'a daha az sayıda ziyaret yapılmış ve İsrail'den daha az sayıda resmi görevli gelmiştir. Ancak bunlar Sovyet döneminden beri devam etmektedir. 1993 yılında İsrail Cumhurbaşkanı Chaim Herzog Kazakistan'ı ziyaret etmiştir. Şimon Peres 1995 ve 2002'de Dışişleri Bakanı olarak Kazakistan'ı ziyaret etmiştir. 2006 ve 2009 yıllarında ise Başbakan düzeyinde ziyaretler tekrarlanmıştır (Feiler ve Lim, 2014). İsrail, 1995, 2000 ve 2013 yıllarında Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'i ağırlamıştır. Kazak devlet görevlilerinin ziyaretlerini 2014 ve 2016 yıllarında Kazakistan Savunma Bakanı'nın İsrail ziyareti takip etmiştir (Feiler ve Lim, 2014; Keinon, 2016b). Bu özellikleri ile Kazakistan ve

Azerbaycan, İsrail açısından önemli bir müttefik haline gelmiştir (Pinfold ve Peters, 2021, s. 36).

1950'li yıllardaki siyasi ve jeopolitik ortam göz önüne alınarak geliştirilen Çevresel Strateji bir şeyi birebir taklit etmenin klasik bir örneğidir. Azerbaycan ve Kazakistan, ABD ile ikili ilişkilerin geliştirilmesine yardımcı olur düşüncesiyle İsrail'le olan ilişkilerini geliştirmek çalışma yoluna gitmişlerdir. Bu kapsamda Kazakistan, Yahudi lobisi yoluyla ABD'de kendi adına lobi faaliyeti yürütülmesi ve halkla ilişkiler çalışmaları yapılması için İsrail'in olurlarını almıştır (Feiler ve Lim, 2014). Azerbaycan ise bu konuda dikkatleri üzerine çeken bir ülkedir zira İsrail ve İsrail lobisi ile ilişkileri oldukça iyidir (Tibon, 2018). Ek olarak her iki ülkede de nispeten büyük bir Yahudi azınlık nüfusu vardır ancak bu nüfusu önemli bir kısmı 90'lı yıllarda İsrail'e göç etmiştir. Her iki ülke de Yahudi azınlığın varlığı sebebiyle İsrail ile ilişkileri geliştirme kararı almış, bu ülkelerde yaşayan Yahudiler, İsraili şirketlerin bahsi geçen ülkelerde faaliyet göstermesinde yardımcı olmuştur (Biskhu, 2009; Murinson, 2014).

Resmi ilişkilere ek olarak, İsrail'in iki ülke ile ticari ilişkileri de oldukça artmıştır. 1992-2012 yılları arasında kalan dönemde İsrail-Kazakistan ticaret hacmi %30 oranında artmıştır. 2000-2005 yılları arasındaki dönemde ise İsrail, Azerbaycan'ın ticaret yaptığı ülkeler listesinde 10. sıradan 5. sıraya yükselmiştir (Bourtman, 2006, ss. 47-57; Feiler ve Lim, 2014). İsrail'in Azerbaycan ve Kazakistan'la olan ticareti bölgenin diğer ülkeleri ile oldukça sınırlı düzeyde olan ticaretinin daha da azalmasına neden olmuştur. Azerbaycan ve Kazakistan hariç, Orta Asya ve Kafkas ülkeleri arasında İsrail'le en fazla ticaret yapan ülke 2014-2018 yılları arasındaki dönemde 40,2 milyon dolar rakamı ile Özbekistan'dır (Pinfold ve Peters, 2021, s. 37). Ancak taraflar arasındaki gerçek ticaret hacmi resmi rakamların çok üzerindedir; İsrail Dışişleri Bakanı Liberman 2012 yılında İsrail'in Azerbaycan'la olan ticaret hacminin 4 milyar doları aştığını ifade etmiştir (Aghayeva, 2012). İsrail'in Kazakistan'la olan ticaret hacminin de 2015 yılında 1,5 milyar dolar seviyesinde olduğu tahmini yapılmıştır (Feiler ve Lim, 2014). Bu ticaret rakamlarında iki önemli kalem olan en fazla katkıyı sağlamaktadır: Silah satışı ve enerji kaynakları. Gayri resmi rakamlara göre İsrail petrol ihtiyacının %40'ını Azerbaycan'dan, %25'i ise Kazakistan'dan sağlamaktadır (Biskhu, 2012; Shaffer, 2013). Karşılığında ise İsrail resmi ve özel şirketleri bu iki ülkeye İnsansız Hava Araçları satmakta ve terörle mücadele konusunda eğitim vermektedir (Feiler ve Lim, 2014). SIPRI'nın verilerine göre İsrail, Azerbaycan'a 852, Kazakistan'a 40 milyon dolarlık silah satmıştır. Ancak asıl rakamın daha fazla

olma ihtimali de vardır. Zira Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ülkesinin İsrail'den 5 milyar dolar değerinde silah aldığını ifade etmiştir (Melman, 2016).

İsrail, Azerbaycan ve Kazakistan İlişkisi: Bölgesel Faktörler

Yukarıda sayılanlara rağmen İsrail'in Kazakistan ve Azerbaycan'la olan ticari ilişkileri beklendiği derecede gelişmemiştir. Örneğin 2009 yılında Şimon Peres'in Kazakistan'a yaptığı geziye katılan on iki iş adamından hiçbiri bu ülkede yatırım yapmamıştır (Feiler ve Lim, 2014). İsrail'le Kazakistan arasındaki doğrudan uçuşlar da sürdürülememiştir. Ancak Azerbaycan'la olanlar devam etmektedir. İsrail'in Kazakistan ve Azerbaycan'la arasındaki ticaret hacmi bu ülkelerin diğer bölge dışı ülkelerle olan ticaretleri ile kıyaslandığı zaman oldukça az kalmaktadır. Örneğin Kazakistan'ın en önemli ticaret ortakları Türkiye ve İran'dır (Pinfold ve Peters, 2021, s. 38). Türkiye, Azerbaycan'ın da önemli ticaret ortaklarından birisidir. Bu yüzden İsrail, Azerbaycan ve Kazakistan'ın önemli ticaret ortaklarından birisi değildir demek yanlış olmayacaktır (Pinfold ve Peters, 2021, s. 38).

Silah satışı konusu ise ikili ilişkilerde en öne çıkan konulardan biridir ancak bu durum da İsrail'in bu iki ülkenin en önemli silah tedarikçisi olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Azerbaycan silah tedarikinin %85'ini Rusya'dan sağlamaktadır. Keza İsrail 1991'den bu yana Kazakistan'a daha önce de ifade edilmiş olduğu üzere 41 milyon dolarlık silah satışı yapmıştır. Aynı dönemde Rusya ise Kazakistan'a 2 milyar dolarlık silah satışı yapmıştır (SIPRI, 2019). Sonuç olarak, İsrail'in Kazakistan ve Azerbaycan'la olan ikili ilişkileri Çevresel Strateji'nin kısıtları yüzünden sınırlandırılmıştır. Bu kısıtlamalardan ilki resmi tanıma ve ilişkilerin geliştirilmesidir. Her iki taraf da ikili ilişkilerin resmi olarak geliştirilmesine destek vermemiştir. Aliyev bu ilişkilerin %90'ının gizli olduğunu ifade etmiştir (İsmayilov, 2013, s. 74). İkinci olarak ikili ilişkilerde çeşitlilik yoktur. Bu yüzden İsrail, klasik Çevresel Strateji Doktrini müttefiklerinde olduğu gibi bu ülkelerle olan ilişkilerde de bazı kayıt dışı faaliyetlerde bulunmak zorunda kalmıştır (Alpher, 2015).

Sonuç

İsrail, Çevresel Strateji konusundaki yeni yaklaşımı yeni bir kaynakça oluşumunu zaruri kılmıştır. Bu yeni çalışmalar hem klasik hem de yeni Çevresel Strateji'yi incelemektedir. Bu

çalışmaların hemen hepsinin ortak noktası ise doktrinin stratejik kısıtlamalarına odaklanmalarıdır. Her ne kadar Çevresel Strateji ortak bir tehdide karşı güvenlik temini konusunda işbirliğine gidilmeyi öngörse de, bu ortak girişimler kısa ömürlü olmuştur. İlk Çevresel Strateji denemesinde İsrail başarısız olmuştur. Bunun üzerine ilk girişimden elde edilen tecrübeler ışığında ikinci Çevresel Strateji Doktrini oluşturulmuştur. Daha pragmatik bir politika üzerine inşa edilen yeni doktrinin oluşturulması sürecinde ek olarak, kısa dönemli işbirliklerinin verimsiz olduğu noktasından hareket edilmiştir.

Yeni Çevresel Strateji ve sonrasında İsrail'in Kafkaslar ve Orta Asya'da mevcudiyetini arttırma çabası her zaman günümüz gerçeklikleri ile uyumlu olmayabilmektedir. Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde Çevresel Strateji bir kez daha kısa vadeli olarak düşünülmüş ve bölgenin jeopolitik şartları ile çelişmiştir. Ancak İsrail'in bu bölgede elde ettiği tecrübe ve bilgi birikimi başka bölgelerde ve farklı olaylarda da kullanılabilmiştir. İlk olarak sınırlı güvenlik işbirliğinin mutlaka derin ve geniş kapsamlı bir işbirliğine gitmesi bir zorunluluk değildir. Bu duruma örnek İsrail ile Suudi Arabistan arasında ortaya çıkan işbirliğidir. Bunun da temel nedeni İran'dır. Kapsamlı bir işbirliğine gidilmesi durumunda dahi bu ilişkiler aynı hızla bozulabilmektedir. Bu duruma örnek olarak İsrail'in Güney Kıbrıs ve Yunanistan'la olan işbirliği verilebilir. Gürcistan da bu duruma bir diğer örnektir. Gürcistan konusunda, İsrail gayet hızlı ve istekli şekilde ikili ilişkileri feda edebilmiştir.

Çevresel Strateji Doktrini'nin gerek 1950'li yıllardaki ilk, gerekse de 2000'li yıllarda geliştirilen yeni hali ile ilgili olarak yapılan çalışmalar genel olarak doktrine stratejik açıdan yaklaşmakta ve çoğunlukla doktrinin kısıtları ve olumsuz taraflarını tartışmaya açmaktadır. Bu güvenlik odaklı bakış açısı sebebiyle taraflar, güvenlik işbirliği ağının kurulmasının uygun bir çözüm ve zaruret olarak görmüştür. Bu zaruret hali sonucunda 20'nci yüzyılın ikinci yarısında Türkiye, İran, Sudan ve Etiyopya gibi devletlerle ilk başlarda askeri ağırlıklı olmak üzere informal bir ittifak ilişkileri ağı kurulmuştur. Zira tamamen reelpolitik gereği ortaya çıkan bu durumda taraflar gerek kendi rızaları gerekse de jeopolitik ve stratejik dengenin dayatması sebebiyle bir araya gelmiştir ancak ikili ilişkileri mümkün olduğunca uluslararası toplumun dikkatinden uzak tutmaya çalışmışlardır. Bunun da sebeplerinden birisi Batı Dünyasının Ortadoğu'daki sömürgecilik geçmiştir. Bu döneme karşı bölge ülkeleri ve toplumlarında doğal olarak öfke mevcuttur. Bu olumsuz geçmişin hatırlara gelmesi istenmemektedir. İsrail de bu dönemin bakiyesi olarak görüldüğünden bu öfkeye muhatap olmakta, onun yanında duran devletler de aynı öfkeden gerek

siyasi gerek stratejik ve ekonomik olarak payını almaktadır. Çevresel Strateji kapsamında ilişki kurulan devletler bu sebepten dolayı ilişkilerin gizli kalmasını istemiştir.

İsrail de müttefiklerini kaybetmemek için doktrinin uygulamasında oldukça esnek davranmaya çalışmıştır. Ancak bu esnekliğin sebebi müttefikleri iç ve dışpolitikada zor durumda bırakmama hassasiyeti değildir. İsrail kendisini de formel bir bağla bağlamak ve diplomatik, stratejik ve askeri alanda hareket serbestisini herhangi bir devletin politikalarına esir olmak istememiştir. Bu sebepten dolayı doktrin kapsamındaki ilişkiler esnek, kısa dönemli şekilde düşünülmüş, mümkün merteye bir taahhüde girmekten kaçınılmıştır. Bu noktada Çevresel Strateji Doktrini kapsamında tesis edilen ilişkiler ağı çoğunlukla Ortadoğu ve onu çevreleyen ülke kuşağında yoğunlaşmıştır. Doktrinin ilk uygulama döneminde Orta Asya ve Kafkaslar Sovyetler Birliği kontrolünde olduğu için bu bölgede ilişkiler kurulmamıştır. Bu durum, Soğuk Savaş'ın sona ermesini takiben bölgede yeni devletlerin ortaya çıkması ile değişmiştir. Bu değişim İsrail'in doktrinin ilk versiyonunda ikili ilişkilerini geliştirdiği İran ve Türkiye gibi ülkelerle de bölgesel ve ulusal çıkarlarının farklılaşmasını ve rekabete girmesini beraberinde getirmiştir. Bu farklılaşma ve eski müttefiklerin de dengelenmesi ve çevrelenmesi ihtiyacı Çevresel Strateji Doktrini'nin yeni dönemin şartlarına uydurularak yeniden kullanılması düşüncesini de doğurmuştur. Bu kapsamda İsrail, Gürcistan, Azerbaycan ve Kazakistan'la yakın ilişkiler geliştirme imkânı bulmuştur. İsrail'in bu hamlesi kendisini eski Sovyet bölgesinin doğal hâkimi olarak gören Rusya Federasyonu yönetimini hiç de memnun etmemiştir.

Bu hamlesi ile İsrail yeni Çevresel Strateji Doktrini'nin coğrafi kapsamını da genişletmiştir. Ancak kendisini coğrafi izolasyondan kurtaran bu girişimin ülkenin erişim ve operasyon kapasitesini de zorladığı da doktrine ve uygulamasına gelen eleştiriler arasında yer almıştır. Bu noktada ılımlı Arap devletleri ile gelişen ilişkileri desteklemek ve özellikle de rakip haline gelen eski müttefiklerden birisi olan İran'ı çevrelemek adına Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri de kapsayan güncel bir Çevresel Strateji Doktrini uygulamaya konulmaya çalışılmıştır. Ancak uygulamaya çalışılan bu yeni doktrinin başarısı uzun ömürlü olmamış, değişen jeopolitik dengelere göre yeniden düzenlenmesi ihtiyacı kısa sürede ortaya çıkmıştır. Bu da ilk versiyondaki zafiyet noktalarının giderilemediğini göstermiştir. Ortaya konulan tüm bu örnek ve verilerin gösterdiği üzere Çevresel Strateji Doktrini uzun veya orta vadeli bir ittifak veya güvenlik stratejisi değildir ve olmamıştır. Daha ziyade İsrail'in

bölgesel izolasyonunu dönemsel olarak kırmaya yönelik düşünülmüş tamamlayıcı bir yaklaşım olmuştur.

Kaynakça

- Abadi, J. (2004). *Israel's quest for recognition and acceptance in Asia: Garrison state diplomacy*. Londra, UK: Routledge.
- Abiliov, S. (2009). The Azerbaijan-Israel relations: A non-diplomatic but strategic partnership. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 4(8), 138-155.
- Aghayeva, S. (2012). Israeli FM: Azerbaijan could become mediator between Israel and the Arab world. *Trend News Agency*. Erişim: <https://en.trend.az/azerbaijan/politics/2017969.html>
- Alpher, Y. (2015). *Periphery: Israel's search for Middle East Allies*. Londra ve New York: Rowman & Littlefield Publishers.
- Arslan, M. İ. (2019). Güney Kıbrıs, Yunanistan ve İsrail gelecek ay Eastmed anlaşmasını imzalayacak. *Anadolu Ajansı*. Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/guney-kibris-yunanistan-ve-israil-gelecek-ay-eastmed-anlasmasini-imzalayacak/1681508>
- Bengio, O. (2009). *Türkiye-İsrail: Hayalet ittifaktan stratejik işbirliğine* (çev. Filiz Kaynak Dişkaya). İstanbul: Erguvan Yayınevi.
- Benn, A. (2013). The Jewish majority in Israel still see their country as a 'villa in the jungle'. *The Guardian*. Erişim: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/aug/20/jewish-majority-israel-villa-in-the-jungle>
- Bialer, U. (2007). Fuel bridge across the Middle East-Israel, Iran, and the Eilat-Ashkelon Oil Pipeline. *Israel Studies*, 12(3), 29-67.
- Bishku, M. (2009). The South Caucasus republics and Israel. *Middle Eastern Studies*, 45 (2), 295-314.
- Boucek, C. (2004). The impact of Israeli foreign policy in Central Asia: The case of Uzbekistan. *Central Asia and the Caucasus*, 28(4), 70-81.
- Bourtman, I. (2006). Israel and Azerbaijan's furtive embrace. *Middle East Quarterly*, 13 (3), 47-57.
- Cashman, G. F. (2008). Promise to boost Israeli investments in Georgia helps secure seat in parliament for ambassador. *The Jerusalem Post*. Erişim: <https://www.jpost.com/Business/Business-Features/Promise-to-boost-Israeli-investments-in-Georgia-helps-secure-seat-in-parliament-for-ambassador>
- Cornell, E. S. (2000). Uzbekistan: A regional player in Eurasian geopolitics? *European Security*, 9(2), 115-140.

- Ehteshami, A. ve Murphy, E. C. (1993). The non-Arab Middle East states and the Caucasian/Central Asian Republics: Turkey. *International Relations*, 11(6), 513-531.
- Eruygur, B. (2023). Azerbaijan, Israel discuss bilateral ties, military-technical cooperation. *Anadolu Ajansı*. Erişim: <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/azerbaijan-israel-discuss-bilateral-ties-military-technical-cooperation/2944647>
- Feiler, G. ve Lim, K. (2014). *Israel and Kazakhstan: Assessing the state of bilateral relations*. Ramat Gan, Israel: Bar-Ilan University, Begin-Sadat Center for Strategic Studies.
- Freedman, R. O. (1993). Israel and Central Asia: A preliminary analysis. *Israel Studies Bulletin*, 8(2), 6-9.
- Göksel, G. (2015). Beyond countering Iran: A political economy of Azerbaijan-Israel relations. *The British Journal of Middle Eastern Studies*, 42(4), 655-675.
- Grebennikov, M. (2015). Skating on thin ice: Israel's strategic partnership with Azerbaijan in the South Caucasus. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 9(3), 429-439.
- Guzansky, Y. (2014). Periphery doctrine 2.0: The Mediterranean plus. *Mediterranean Politics*, 19(1), 99-116.
- Idan, A. ve Shaffer, B. (2011). The foreign policies of post-Soviet landlocked states. *Post Soviet Affairs*, 27(3), 241-268.
- Idan, A. ve Shaffer, B. (2021). Israel's role in the Second Armenia-Azerbaijan War. Gafarlı, T. ve Arnold, M. (2021). *The Karabakh gambit: Responsibility for the future*. TRT World Research Centre, 190-208.
- Ismayilov, E. (2013). Israel and Azerbaijan: The evolution of a strategic partnership. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 7(1), 69-76.
- Israel Ministry of Foreign Affairs. (2016). Israel's diplomatic missions abroad: Status of relations. Erişim: <https://mfa.gov.il/MFA/AboutTheMinistry/Pages/Israel-s%20Diplomatic%20Missions%20Abroad.aspx>
- Jones, C. ve Petersen, T. T. (2013). *Israel's clandestine diplomacies*. London, UK: Hurst and Company.
- Jung, D. ve Piccoli, W. (2001). *Turkey at a crossroads: Ottoman legacies and a Greater Middle East*. New York: St. Martin's Press.
- Kaye, D. D., Nader, A. ve Roshan, P. (2011). *Israel and Iran: A dangerous rivalry*. Santa Monica, CA: RAND Corporation
- Keinon, H. (2016a). Turkmenistan FM here for first time in 20 years. *The Jerusalem Post*. Erişim: <https://www.jpost.com/Israel-News/Politics->

AndDiplomacy/Turkmenistan-FM-here-for-first-time-in-20-years-455582

- Keinon, H. (2016b). Jerusalem-Astana ties on upswing as Kazakhstan poised to join Security Council. The Jerusalem Post. Erişim: <https://www.jpost.com/Israel-News/Politics-And-Diplomacy/Jerusalem-Astana-ties-on-upswing-asKazakhstan-poised-to-join-Security-Council-464784>
- Keinon, H. (2018). Lieberman visits Azerbaijan to strengthen ties with country bordering Iran. The Jerusalem Post. Erişim: <https://www.jpost.com/Israel-News/Lieberman-visits-Azerbaijan-to-strengthen-ties-with-country-borderingIran-567152>
- Kemp, G. (2012). The East moves West: India, China and Asia's growing presence in the Middle East. Washington, DC: Brooking Institution Press.
- Kenan, A. (1982). The Zionist dream becomes nightmare. The Nation, 359-360.
- Killioğlu, M. E. (2021). Türkiye-İsrail ikili ilişkileri ve 1958 Antlaşması. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 8(4), 1323-1349.
- Knapp, W. (1980). The United States and the Middle East: How many special relationships? H. Shaked ve I. Rabinovich (Eds.), The Middle East and the United States. New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Levey, Z. (2004). Israel's strategy in Africa, 1961-67. International Journal of Middle East Studies, 36(1), 71-87.
- Maeir, H. (2016). Israel, Azerbaijan sign batch of economic agreements. Ynet News. Erişim: <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L4892703,00.html>
- Melman, Y. ve Javedanfar, M. (2007). The nuclear sphinx of Tehran. New York: Carroll and Graf Publishers.
- Melman, Y. (2016). Iranian adversary reveals it bought \$5 billion in weapons from Israel. The Jerusalem Post. Erişim: <https://www.jpost.com/Israel-News/Politics-And-Diplomacy/Israel-looking-to-sell-missile-defense-systemsto-Azerbaijan-475242>
- Melman, Y. (2019). Armenia ready to strengthen ties with Israel despite Azerbaijan relations. The Jerusalem Post. Erişim: <https://www.jpost.com/Jerusalem-Report/Israel-Armenia-and-Azerbaijan-588550>
- Morgenthau, H. (2006). Politics among nations: The struggle for power and peace. New York, NY: McGraw-Hill.

- Muradov, M. ve Guliyev, I. (2023). Azerbaijan-Israel relations shifting the geopolitics of the Middle East. *Geopolitical Monitor*. Erişim: <https://www.geopoliticalmonitor.com/azerbaijan-israel-relations-reach-a-new-level/>
- Murinon, A. (2014). *The ties between Israel and Azerbaijan*. Ramat Gan: Bar-Ilan University, Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Mideast Security and Policy Studies No. 110.
- Parsi, T. (2007). *Treacherous alliance: The secret dealings of Israel, Iran and the United States*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Perry, M. (2012). Israel's secret staging ground. *Foreign Policy*. Erişim: <https://foreignpolicy.com/2012/03/28/israels-secret-staging-ground/>
- Pinfold, R. G. ve Peters, J. (2021). The limits of Israel's periphery doctrine: Lessons from the Caucasus and Central Asia. *Mediterranean Politics*, 26(1), 25-49.
- Özkan, C. E. (2023). GKRY-Yunanistan-İsrail üçgeninde derinleşen ilişkiler. Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmalar Merkezi (ANKASAM). Erişim: <https://www.ankasam.org/gkry-yunanistan-israil-ucgeninde-derinlesen-iliskiler/>
- Samaan, J.-L. (2018). *Israel's foreign policy beyond the Arab world, engaging the periphery*. Londra: Routledge.
- Schonmann, N. (2015). *From object to actor in World Politics: Self-aggrandisement in Israeli Foreign Policy (1956-1967)*. Proceedings of the Annual Meeting of the Society for Historians of American Foreign Relations.
- Segev, S. (1988). *The Iranian triangle: The untold Story of Israel's role in the Iran-Contra Affairs*. New York: Free Press.
- Shaffer, B. (2009). The geopolitics of the Caucasus. *The Brown Journal of World Affairs*, 15(2), 131-142.
- Shaffer, B. (2013). Azerbaijan's cooperation with Israel goes beyond Iran tensions. *The Washington Institute for Near East Policy, Policy Watch 2067*. Erişim: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/azerbaijans-cooperation-israel-goes-beyond-iran-tensions>
- Shlaim, A. (2011). *The Iron Wall*. New York: W. W. Norton & Company.

- Shpak, O. (2013). Elections in Tajikistan-Why do we care? The Times of Israel. Erişim: <https://blogs.timesofisrael.com/elections-in-tajikistan-whydo-we-care/>
- Stockholm International Peace Research Institute. (2019). SIPRI arms transfers database. Erişim: <https://www.sipri.org/databases/armstransfers>
- Snyder, G. H. (1997). Alliance politics. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Susser, A. (2014). Israel's place in a changing world order (1948-2013). *Israel Studies*, 19(2), 218-238.
- Tanchum, M. (2017). Iran, uranium and Israel's stakes in Kazakhstan's leadership transition. *The Jerusalem Post*. Erişim: <https://www.jpost.com/Opinion/Iran-uranium-and-Israels-stakes-in-Kazakhstans-leadership-transition-482848>
- Taşıoğlu, Ö. L. (2018). Yunanistan'ın ve GKRY'nin Abd, İsrail, Mısır Arap Cumhuriyeti (MAC), İngiltere ve Fransa ile yaptığı ortak askeri tatbikatlar. *International Social Sciences Studies Journal*, 4(28), 6432-6441.
- Tavi, R. (2013). Iran neighbour accepts first Israeli ambassador. *Israel National News*. Erişim: <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/169136#.U-jIVFa-TaM>
- Telhami, S. (1990). Israeli foreign policy: A static strategy in a changing world. *Middle East Journal*, 44(3), 399-416.
- Tibon, A. (2018). How pro-Israel Jews became Azerbaijan's secret weapon in Washington. *Haaretz*. Erişim: <https://www.haaretz.com/us-news/.premiumhow-pro-israel-jews-became-azerbaijan-s-secret-weapon-in-washington-1.6033307>
- Tziarras, Z. (2016). Israel-Cyprus-Greece: A Comfortable' Quasi-Alliance. *Mediterranean Politics*, 21(3), 407-427.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Extended Abstract

Due to the security dilemma arising from both itself and the political and strategic conjuncture around it, Israel began to develop a doctrine called Peripheral Strategy in the second half of the 20th Century in order to strengthen its security and free itself from the isolation it faced in the Middle East region. The Peripheral Strategy Doctrine, in its simplest form, was that the country should establish a network of alliances in order to challenge and balance the threat to Israel arising from Arab states.

In search of security, the country's administration sought to establish alliances with non-Arab countries and groups hostile to Arabs in the Middle East and adjacent regions, seeing the need for local allies in addition to great powers. In this context, contacts were made with countries like Türkiye, Iran, and Ethiopia and minorities like Iraqi Kurds and Maronites of Lebanon. The aim of this doctrine, which targets non-Arab minority groups and countries in the Middle East region and its immediate surroundings, is to save Israel from total isolation in the Middle East. In this way, the country will be able to participate in international politics more easily and effectively. This strategy does not mean ignoring the country's security structure and international interests.

In order to find solutions to these threats mentioned above, the course of Israel's relations with the countries in Central Asia and the Caucasus will be analysed to create the historical background. In this analysis, data such as trade volume, arms sales and official relations will be examined. However, first of all, information will be given about the Peripheral Strategy Doctrine, following which the relations with Armenia, Georgia, Tajikistan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Kazakhstan and Azerbaijan will be examined in order to establish the connection between the Caucasus and Central Asia, and at this point, the relations with Kazakhstan and Azerbaijan will be specifically mentioned.

After the collapse of the Soviet Union, the countries of Central Asia and the Caucasus region quickly sought to establish bilateral relations with Israel. In this context, first, Uzbekistan recognised Israel in February 1992, and lastly, Turkmenistan recognised Israel in October 1999. Thereupon, Israel opened embassies in Uzbekistan, Georgia, Azerbaijan and Kazakhstan. In return, Azerbaijan decides to open an embassy in Israel, too. Because, unlike many countries in the Islamic World, these countries did not see bilateral relations with Israel as a problem.

The New Peripheral Strategy Doctrine has clearly affected local and regional relations. Israel primarily focuses on Kazakhstan, Uzbekistan and Georgia because there were local Jewish populations in all three of these countries. Israel tried to improve its relations with these regions and countries partially in the 1950s and 1960s. Because its most important purpose was to transfer the Jewish population of these countries to Israel. The peripheral Strategy has enabled Israel to be influential in Central Asia and the Caucasus. Thanks to the New Peripheral Strategy Doctrine, the country was able to establish contact with the new states that emerged in Central Asia and the Caucasus, regardless of their demographic-ethnic structures and ideologies. The changing structure of world politics in the 1990s also contributed to this situation. Today, Israel's Central Asian and Caucasian countries are experiencing minimal development, unlike the rapid development in the beginning.

Due to underdeveloped diplomatic relations, economic ties also remain underdeveloped. The resulting low trade volume and limited interdependence hinder Israel's ability to increase its influence in the region, making it an unimportant trade partner there. However, contrary to this general situation, the Peripheral Strategy seems to have been successful in Azerbaijan and Kazakhstan. Israel's security cooperation with Azerbaijan and the deepening bilateral relations between Israel and Kazakhstan attract attention. According to Azerbaijani researcher Elnur Ismayilov, Azerbaijan is the only Muslim country that has close relations with Israel. The Peripheral Strategy Doctrine has enabled the establishment of comprehensive political and commercial relations with Kazakhstan and Azerbaijan. Regular and high-level official visits by Israel to Azerbaijan and Kazakhstan confirm that bilateral relations are quite good.

The New Peripheral Strategy Doctrine and its subsequent efforts to increase Israel's presence in the Caucasus and Central Asia may not always be compatible with today's realities. The Peripheral Strategy in the Central Asia and Caucasus region was once again considered short-term and contradicted the geopolitical conditions of the region. However, the experience and knowledge that Israel gained from this doctrine could also be used in other regions and different events.

ISSN: 2687-220X

NOVUS ORBIS

Journal of Politics and International Relations
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

CALL FOR PAPERS

ABOUT

- ✓ **NOVUS ORBIS: Journal of Politics and International Relations** covers every aspect of political science and international relations. The journal publishes original theoretical and analytical works and book reviews.
- ✓ There are no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.
- ✓ **NOVUS ORBIS: Journal of Politics and International Relations** is abstracted and indexed in the following databases and indexes:
 - Index Copernicus
 - Columbia International Affairs Online (CIAO)
 - Index Islamicus
 - Lancaster Index to Defence & International Security Literature
 - EBSCO
- ✓ **Period Months:**
 - June
 - December
- ✓ **Editors:**
 - Assoc. Professor Ozgur Tufekci
 - Assist. Professor Hulya Kinik
 - Assist. Professor Goktug Kiprizli
 - Res. Assist. Fevzi Kirbasoglu

Submission Link

www.dergipark.org.tr/en/pub/novusorbis

the

rest

Journal of Politics and Development

ISSN 2632-4911

CALL FOR PAPERS

ABOUT

- ✓ **The Rest: Journal of Politics and Development** publishes theoretical, conceptual, and empirical analyses on global governance, contemporary world politics, global political economy, global south, environment, civil wars, terrorism, migration, conflict management, and human security from a variety of interdisciplinary methodologies and approaches.
- ✓ **The Rest Journal** particularly welcomes issues, regions, and subjects that have remained or been excluded from mainstream analysis of world politics.
- ✓ There are no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.
- ✓ **The Rest: Journal of Politics and Development** is abstracted and indexed in the following databases and indexes:
 - *Columbia International Affairs Online (CIAO)*
 - *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*
 - *EBSCO Publishing Inc.*
 - *EconLit*
 - *ERIH PLUS*
 - *Index Islamicus*
 - *Lancaster Index*
- ✓ **Period Months:**
 - January
 - July
- ✓ **Editors:**
 - Ozgur TUFEKCI
 - Rahman DAG
- ✓ **Associate Editors:**
 - Alessia CHIRIATTI
 - Marco MARSILI
 - Orkhan VALIYEV
- ✓ **Assistant Editor:**
 - Ekrem OK

Submission Link

www.therestjournal.com

Leadership

Honorary President

Ken Booth

Director-General

Ozgur Tufekci

Deputy Director-General

Rahman Dag

cesran international
CENTRE FOR STRATEGIC RESEARCH AND ANALYSIS - CESRAN

think-tank ■ consultancy ■ research-institute

www.cesran.org

ISSN: 2687-220X

NOVUS ORBIS

Journal of Politics and International Relations
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

Araştırma Makaleleri
Research Articles

**Emekli Subayların Bakış Açısından Türkiye'nin Dış
Politika Alternatifleri Ve Güvenlik Sorunları**

*Türkiye's Foreign Policy Alternatives and Security Problems
from the Perspective of Retired Officers*

**Hakan SAMUR
Dünya BAŞOL**

**BRICS+5 Genişlemesinin Yaratacağı Fırsat ve
Tehditler Bağlamında Değerlendirilmesi**

*The Evaluation of The BRICS+5 Enlargement in the Context of
Opportunities and Threats*

Sinem ÇELİK

**Yeni Bir Dış Politik Girişim Örneği Olarak
Türkiye'nin Denizaşırı Üs Politikası Uygulamaları:
Katar ve Somali Örneği**

*Türkiye's Overseas Base Policy Practices As an Example of A
New Foreign Policy Initiative: The Case of Qatar and Somalia*

**Gökhan ÖÇALAN
Gökhan KOÇER**

**Sosyal Medyanın Demokratik Seçimlerde Algı
Yönetimi Üzerindeki Rolü**

*The Role of Social Media in Shaping Perceptions during
Democratic Elections*

Murat ŞENGÖZ

İsrail, Orta Asya, Kafkasya Ve Yeni Çevresel Strateji

*Israel, Central Asia, Caucasus and the New Peripheral
Strategy*

Mehmet Erkan KILLIOĞLU

Kitap İncelemeleri
Book Reviews

**Guillaume Pitron
Nadir Metaller Savaşı: Enerji Geçişinin ve
Dijitalleşmenin Karanlık Yüzü**

Muhammet NEGİZ

**Gabor Agoston
Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nda
Askerî Güç ve Silah Sanayisi**

Ayşegül GÜLER